

UDK 821.163.42-91.09(497.5Virovitica)“1918/1941“

Pregledni rad

Primljeno: 30.3.2018.

Darijo Marković
Osnovna škola Ivana Grande
Soblinec
HR-10360 Sesvete, Soblinečka 68
zagrebviva@gmail.com

VIROVITIČKI PUČKI KALENDARI IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA

Sažetak

Mnogobrojni pučki kalendari koji su tiskani u Virovitici između dvaju svjetskih ratova bili su s obzirom na svoju brojnost i raznovrsnost izrazito popularni u virovitičkom kotaru. U radu se analizira 49 pučkih kalendara. O tim serijskim publikacijama koje obiluju pučkim književnim oblicima dosad nije bilo govora u radovima iz područja hrvatske književne periodike iako je pučko štivo aktivno sudjelovalo u dugotrajnom procesu izgradnje čitateljske populacije do koje su modernizacijski procesi, a time i sustavno obrazovanje, uvijek stizali s određenim zakašnjenjem. Budući da su virovitički kalendari izlazili u nakladi domaćih izdavača, cilj je rada ustanoviti koje su mentalitetne, kulturološke, političke i svjetonazorske posebnosti u njima prisutne. Komercijalni uspjeh virovitičkih godišnjaka može se s jedne strane tumačiti kao posljedica karakteristične poslijeratne „gladi za čitanjem“, a s druge strane kao odraz tradicijske kulture prevladavajućeg seoskog stanovništva koje je praktične savjete za život i informacije o događanjima u svijetu jednim dijelom odmjeravao prema onome što je objavljivano upravo u pučkim kalendarima.

U proučavanju virovitičkih međuratnih godišnjaka autor ovog rada posebnu je pozornost posvetio poetici kalendarskoga zabavnog i poučnoga pučkog štiva, strukturi pojedinačnih publikacija te odnosu urednika prema tradiciji izdavanja pučkih kalendara.

Ključne riječi: kalendar, pučki kalendar, pučka književnost, didaktika, recepcija

1. Uvod

Pučko literarno štivo koje su pojedinci prikupljali i objavljivali u kalendarskim knjigama, najpopularnijoj formi pučkih književnih tvorevina, dugo je bilo izvan književnopovijesnih i književnoteorijskih istraživanja jer se vjerovalo da takvo štivo pripada neknjiževnim i izvanknjiževnim registrima. Pučki kalendari tek od 20. st. dolaze u fokus istraživača (Seger 1898: 325–326, Laszowski 1904: 30–31, Dukat 1923: 15–38, Despot 1923: 22–34, Dukat 1925: 194–200, Despot 1973: 24–31, Zečević 1973: 357–617, Zečević 1982, Matić 1994, Ivezić 1997, Tatarin 2008) premda su već od 18. st. »imali važnu ulogu u stvaranju čitalačke publike« (Brešić 2005: 19b). U doba raširene nepismenosti, malobrojne građanske populacije i pojave Gajevih Novina horvatskih izdavači kalendarskih knjiga mogli su računati na

čitatelje »iz socijalno i obrazovno nižih slojeva, kojima je upravo ta publikacija bila jedina knjiga u kući i jedino književno štivo« (Tatarin 2008).

Razvoj kalendara za opću upotrebu rezultat su prosvjetiteljskih, romantičarsko-preporodnih te komercijalnih nastojanja istaknutih pojedinaca i institucija koji su tiskanjem i distribucijom kalendarskih knjiga pridonosili kulturnoj komunikaciji između dvaju sociološki, psihološki i kulturološki odvojenih polova hrvatskoga društva. Tijekom 19. i u prvoj polovici 20. st. u tom pogledu najviše su se iskazali idejni začetnici, ravnatelji i članovi Društva svetoga Jeronima, Matice hrvatske, Hrvatskog izdavačkoga bibliografskog zavoda i Akademije. Posebno su zaslužni pojedinci iz svećeničkih i svjetovnih redova koje je povezivala želja da u recepcijski okvir uključe onaj dio puka koji bi putem kulture čitanja mogao aktivnije sudjelovati u društvenoj zajednici i racionalnije odlučivati o svojoj sudbini. Tijekom 19. i 20. st. u Hrvatskoj i Slavoniji tiskane su mnogobrojne i raznovrsne kalendarske knjige kao rezultat dugačke tradicije konzumacije pučkoga književnog štiva i komercijalne isplativost koja je s tim bila povezana.¹ Popularno pučko štivo doživjelo je ekspanziju početkom 20. st. kad se »produbljuje raskol između visoke i popularne kulture« (Easthope 2006: 222). Taj raskol nije nastao sam od sebe jer »ne može postojati popularna dominantna kultura, zbog toga što se popularna kultura uvijek stvara kao reakcija na sile dominacije, a nikada kao njihov dio.« (Fiske 2001: 54). Međutim, to nikako ne znači da »pripadnici dominantnih društvenih grupa ne mogu imati udjela u popularnoj kulturi – naprotiv mogu i imaju ga« (Fiske 2001: 54). Pritom treba imati na umu da pučko i popularno literarno štivo nisu sinonimi, nego su u posebnoj korelaciji u kojoj se na polju tekstualnosti unatoč različitim diskurzivnim praksama i specifičnostima dodiruju, isprepleću i nadomještaju.

Pučki kalendari svojim su tendencioznim, moralno-didaktičnim i promidžbenim sadržajima uza se trajno vezali velik broj čitatelja, najčešće slabije obrazovanih, kojima dnevne novine obično nisu bile dostupne kao ni produkcija zahtjevnije „visoke“ književnosti. Literarno štivo kalendarskih knjiga bilo je tijekom 19. st. redovito u izvanknjiževnoj utilitarističkoj funkciji bez obzira na to je li se radilo o pukoj zabavi i pouci ili su izdavači nastojali pomoći hrvatskim iseljenicima »u adaptaciji i integraciji u američko društvo« (Banov 2001: 84). Kalendarske knjige svakako su bile moćno sredstvo komunikacije s onim dijelom populacije koja je često živjela u ruralnim područjima, a kojima su se obraćali nešto obrazovaniji pojedinci, tj. izdavači, urednici i suradnici koji su poznavali tradiciju pučkoga literarnog štiva. Pučko literarno štivo kao »fenomen dugog trajanja u povijesti hrvatske kulture« (Budišćak 2017: 155), koji Divna Zečević naziva »trećim književnim fenomenom« (Zečević 1978: 480), u posebnoj je korelaciji s popularnom, trivijalnom i masovnom literaturom. O dodirnim točkama i razlikama između triju tipova literature detaljnije je pisao Pavao Pavličić (Pavličić 1987: 74–83). U raznovrsnom pučkom štivu koje inzistira na zbilji Pavličić vidi uglavnom praktičnu korist za čitatelje, ali ne i zabavnu dimenziju kao što je svojedobno primijetila Divna Zečević (Zečević: 1988: 240). Zbog svoje iznimne popularnosti pučki kalendari od sredine 19. st. aktivno sudjeluju u stvaranju hrvatske književne periodike. U mnogim pučkim kalendarima

1 Kalendarske knjige imale su tijekom 18. st. u podravskom kraju svoju čitateljsku publiku zahvaljujući osječkim izdavačima.

svoje su tekstove objavljivali ugledni hrvatski književnici. Dovoljno je spomenuti da su A. Šenoa, J. E. Tomić, V. Novak, J. Kozarac, N. Tordinac i J. Draženović objavljivali svoje pripovijesti u svetojeronimskoj *Danici*, a M. Lovrak upravo u virovitičkim kalendarskim knjigama. U središtu pučkih pripovijesti analiziranih kalendarskih knjiga obično je nekakav događaj iz svakodnevnog, najčešće seoskog života, tj. isječak koji »smjera da iz općenitog zbivanja izdigne neku jednokratnost koja u cjelini znači smisao tog zbivanja« (Jolles 1978: 144.). Takvi događaji uvijek su prikazivani konkretno, eksplicitno, denotativno i bez odgode značenja. Na taj način događaji dosegnu razinu simbola čime se »u pučkim književnim tvorevinama pojačava apstrahiranost, a time se jasnije izdvaja 'primjer' (događaj, priča) iz svakodnevnog toka, izdvaja se iz povijesne realnosti vremena u kojem nastaju« (Zečević 1973: 500). U najnovije vrijeme u radovima pojedinih istraživača hrvatskoga kulturnog identiteta može se primijeniti da se pučka književnost u svjetonazorskom pogledu djelomično naslanja i isprepleće s katoličkom književnosti, tj. s književnom formacijom koja je aktivno sudjelovala u oblikovanju hrvatskoga nacionalnog i kulturnog identiteta.²

2. Povijest tiskarstva u Virovitici do početka 2. svjetskog rata

Nije poznato je li u Virovitici prije svršetka 1. svjetskog rata tiskan kakav kalendar za puk, no postoje indicije da je tiskarska i izdavačka praksa u Virovitici otpočela u 2. polovici 19. st. U osječkom Izvještaju trgovačko-obrtničke komore za razdoblje do 1881. navodi se da je Gustav Ernest Margold, vlasnik tiskare u Donjem Miholjcu, izučavao štamparski zanat u Virovitici. Budući da je Margold rođen 1863., to bi se odnosilo na razdoblje između 1875. i 1877., no svejedno nema dokaza da je tiskara u Virovitici tada postojala.³ U Virovitici je od 70-ih godina 19. st. do početka 2. svjetskog rata djelovala Tiskara A. Habijanec (1877.? – 1919.?), Tiskara Ivana Plevnika (1898. – 1942.), Tiskara Braća Bralić (1919. – 1929.; 1931. – 1941.), Tiskara Bralić i Horvat (1929. – 1931.), Tiskara Ivan Horvat (1932. – 1941.?) i Tiskara Zlatko Čuković (1936. - 1942.?).⁴ Status grada Virovitici je dodijeljen tek 31. prosinca 1921. pa je pojava tiskarstva i nakladništva prije tog datuma signifikantna pojava jer se, s obzirom na tu činjenicu, mogla mjeriti s većim slavonskim i hrvatskim gradovima (Brešić 2002: 132).⁵

Početak tiskarstva u Virovitici povezan je s tiskarom udovice A. Habijanec. U njezinoj tiskari tiskani su 1890. neki promotivni materijali za Virovitičku štedionicu i Hrvatsko pjevačko društvo „Rodoljub“. Postoji mogućnost da je u to vrijeme tiskan neki pučki kalendar, ali o tome zasad nema nikakvih podataka. Povijest pučkih kalendara tiskanih u virovitičkim tiskarama počinje 1919. s Plevnikovim hrvatskim seljačkim kalendarom za god. 1920. i Velikim domaćim kalendarom za god. 1920. Do početka 2. svjetskog rata u Virovitici je, osim toga, pokrenuto još nekoliko serijskih publikacija: *Mali domaći kalendar*, *Ilustrovani domaći kalendar*, *Novi mali šaljivi kalendar*, *Narodni kalendar Kića*, *Ilustrovani sv[i]jetski kalendar*, *Mali ilustrovani svjetski kalendar*, *Veliki ilustrovani svjetski kalendar*, *Mali ilustrovani pučki kalendar*,

2 O tome više u Lončarević 2005: 363.

3 O tome više u Malbaša 1978: 91–108.

4 O tome više u Malbaša 1978: 91–108.

5 U Virovitici je 1890. živjelo samo 5609 stanovnika. Iako do 1921. nije imala status grada, Virovitica je bila trgovačko, političko i kulturno središte istoimenoga Upravnog kotara.

Mali narodni kalendar, Zabavnik veliki ilustrovani kalendar, Zabavnik mali ilustrovani kalendar, Zabavnik ilustrovani kalendar i Vojnički prijatelj.

Za pojavu virovitičkih kalendarskih knjiga posebno su zaslužni nakladnici, tiskari i knjižari A. Habijanec, Ivan D. Plevnik, braća Luka i Stevo Bralić, Ivan Horvat⁶ i Zlatko Čuković. Među njima Horvat zauzima najvažnije mjesto iako se u tiskarskom poslu najkasnije osamostalio.⁷ Pojavio se 1929. kao poslovni partner braće Bralić, no s njima se poslovno razišao 1931., otkad samostalno izdaje dnevne novine, tjednike i kalendarske knjige.

Zbog nedostatka uvodnika i programskih članaka teško je utvrditi početak i kraj svih edicija, no njihova masovna pojava na malom prostoru u relativno kratkom razdoblju sigurno je rezultat velike popularnosti.⁸

3. Plevnikov hrvatski seljački kalendar

Iako nije rođeni Virovitičanin, Ivan (Dobravec) Plevnik (1873. – 1959.) pokrenuo je 1898. u Virovitici tiskaru, knjižaru i knjigovežnicu.⁹ Najviše je poznat po tome što je 16. rujna 1899. pokrenuo prve virovitičke novine Virovitičan, kako bi, prije svega, mogao »rušiti mađaroštinu« (Brešić 2002: 132–133). S tiskarskim i izdavačkim poslom otpočeo je u vrijeme ekspanzije raznovrsnog pučkog štiva, no zasad nije poznato je li njegov kalendar za god. 1920. u oktav formatu prvi virovitički pučki kalendar ili je tiskan već 1898. s prvim brojem Virovitičana.¹⁰

Sastavljač i izdavač Plevnikova kalendara vjerojatno je bio Ivan Plevnik koji je potpisao svojevrсни programski uvodnik „Onima koji me pitaju“.¹¹ U njemu se obraća uglednoj gospodi, prijateljima, znancima, obrtnicima, ratarima i seljacima iste godine u kojoj su provedeni opći saborski izbori za Konstituantu Kraljevine SHS. Prije izbora Plevnik svima poručuje da sačuvaju vlastitu obitelj, dom i selo, držeci do svoje kršćanske vjere i nacionalnog opredjeljenja unutar šire jugoslavenske zajednice kojoj, po njegovu mišljenju, treba dati šansu kako bi svi narodi živjeli u slozi i ljubavi. Plevnik se čitateljima iz ruralnih područja obraćao i u svom Virovitičanu u kojemu je obilno izvješćivao o životu virovitičkog sela. Seljacima je davao savjete iz gospodarenja, a oni su za njega sakupljali narodno blago.¹² U kalendarima za god. 1920. i 1924. Plevnik zagovara bolju gospodarsku i kulturnu politiku vlasti prema selu i seljacima kojima želi bolju budućnost i dostojanstven život. Ime kalendara implicira nacionalnu i socijalnu dimenziju koje su bile osobito važne za hrvatsku političku stvarnost unutar centralističke i hegemonističke Kraljevine Jugoslavije.¹³

6 Knjigovežnica, tiskara, knjižara i papirnica Ivana Horvata bile su povlaštene od Kraljevine Jugoslavije.

7 Horvat se pojavio 1929. kao poslovni partner braće Bralić. S njima se poslovno razišao 1931. nakon čega samostalno izdaje dnevne novine, tjednike i kalendarske knjige.

8 Sveučilišna knjižnica u Zagrebu posjeduje sve analizirane kalendare. U virovitičkom muzeju i knjižnici te u osječkom Muzeju Slavonije o kalendarima nema pisanih tragova.

9 Plevnikova tiskara u to vrijeme nosi ime njegove žene Eme na koju je često prenosio vlasništvo.

10 Slavno izdavačko i nakladničko Društvo sv. Jeronima otpočelo je svoj rad upravo izdavanjem pučkog kalendara *Danica* kako bi u širim društvenim slojevima privuklo velik broj članova te osiguralo široku recepciju i veliku nakladu. O tome više u Buturac 1969: 5–13.

11 Usp. *Plevnikov hrvatski seljački kalendar* za god. 1920.: 33.

12 O tome više u Brešić 2002: 137.

13 Plevnik je 1911. svoj *Virovitičan* pretvorio u pravaško stranačko glasilo. U kalendaru za god. 1924. objavio je „Crtime Ante Starčevića“ što je bila potvrda njegova političkog opredjeljenja.

Kalendar je prema ustaljenoj tradiciji sastavljanja pučkih kalendara tradicionalno podijeljen na tri tematski odvojene cjeline. Prvi dio kalendara rezerviran je za kalendarij s astronomskim, astrološkim i meteorološkim sadržajima. U središnjem poučnom i zabavnom dijelu kalendara prevladavaju informativni i promidžbeni prilozi, kraće pripovijesti te osmeračke i deseteračke pjesme rodoljubnog predznaka. U literarnom proznom štivu pisci evociraju prošla „slavna“ vremena dok pjesnici jadikuju nad opustošenim selom i zapuštenim oranicama. Tehnički nedostatak kalendara odnosi se na izostanak rubrika i nepotpisane priloge. Poetika pučkoga literarnog štiva u kalendaru temelji se na statičnoj i bezvremenskoj viziji svijeta, zazivanju sveslavenske sloge, pouci „odozgo“, mehanizmu kažnjavanja grijeha i nagrađivanju vrlina, senzacionalističkom pisanju, fascinaciji brojkama, odstupanju od moralnih konvencija, odbacivanju pomodnih pojava te na idealizaciji seoskog i kršćanskog načina života. Ljudsko spasenje pisci vide u Bogu te u tradicionalnom i patrijarhalnom načinu života čiju harmoniju narušavaju »razni modernizacijski procesi«. ¹⁴ Cjelokupno literarno štivo izgrađeno je na vrijednosnim oprekama: selo – grad, vjerna žena – nevjerna žena, pošten seljak – nepošten činovnik, dobar svećenik – loš svećenik, uzorit muž – poročan muž. Dihotomija dobra i zla simptomatična je i trajna odrednica većine literarnih priloga u kojima se pisci natječu u preuzimanju mesijanske uloge spasitelja moralnih vrijednosti i kršćanskog svjetonazora. Pritom se pisci koriste specifičnim postupkom pučke stilizacije objektivnih činjenica što se najbolje vidi u pokušaju da se zlo u svijetu protumači kao posljedica prijestupa pojedinaca. Didaktičan karakter pučkoga literarnog štiva svojstven je svim priložima u kalendaru bez obzira na to je li riječ o opasnostima koje sa sobom nosi pučko praznovjerje ili o bizarnim, neobičnim i ratnim događajima u svijetu.

4. Domaći kalendari

4.1. Veliki domaći kalendar

Izdanje za god. 1920. prvi je poznati virovitički kalendar koji je tiskan kod braće Bralić. Tzv. domaći kalendari bili su izravna konkurencija Plevnikovu kalendaru. Osim u Virovitici kalendar je tiskan u čakovečkoj Međimurskoj tiskari za god. 1923., a izdanje za god. 1927. kod Miroslava Weinerja iz Đurđevca. Izdanja za god. 1931., 1932., 1934., 1935. i 1936. tiskani su kod braće Bralić u dogovoru s Ivanom Horvatom koji ga je naručivao za potrebe vlastite knjižare. ¹⁵ Izdavači su poneka izdanja različito nazivali zbog komercijalnih razloga pa je u podnaslovu izdanja za god. 1923. navedeno da je riječ o kalendaru sa sanovnikom i sajmovnikom, a u izdanju za god. 1927. o kalendaru sa sanovnikom za rimokatolike, pravoslavne, izraeličane i muslimane.

Stilski neutralna naslovnica Velikoga domaćeg kalendara za god. 1920., 1923. i 1927. ukrašena je bordurama, a naslovnicu ostalih godišta krasí crtež u boji koji prikazuje svakodnevnu obiteljsku dokolicu. ¹⁶ Na početnim stranicama svakog izdanja smješten je kalendarij s pripadajućim astronomskim, astrološkim, meteorološkim

14 Usp. *Plevnikov hrvatski seljački kalendar za god. 1920*: 34.

15 Horvatova knjižgovežnica, tiskara, knjižara i papirnica bile su povlaštene od Kraljevine Jugoslavije.

16 Isti crtež nalazi se na naslovnica svih „domaćih“ kalendara za god. 1935.

sadržajima i shematizam dinastije Karađorđević. Uz osnovni kalendar u ediciji se redovito nalaze fotografije kralja Petra i njegove poruke mira upućene svim narodima Kraljevine Jugoslavije. Središnji dio Velikoga domaćeg kalendara za god. 1931. počinje programskom pjesmom „Pozdrav prijateljima 1931.“ u kojoj se lirski subjekt obraća mnogobrojnom seoskom stanovništvu moleći ga da sačuva međusobnu slogu, poslušnost, veselje, radost i čvrstu vjeru u Boga. Knjižni blok ispunjen je kratkim književnim vrstama i raznim enigmatskim sadržajima. Posebno su zastupljeni prijevodi crtica s ruskoga, francuskoga, mađarskoga, bugarskoga, slovenskoga, norveškoga i danskog jezika. Radnju crtica povezuje negativan odnos pripovjedača prema gradskom načinu života i pripadnicima viših društvenih staleža. Sadržaj kalendara izrazito je šaljiva karaktera, a najviše prostora zauzimaju upravo rubrike Šala i Dječji kutić s mnoštvom šaljivih crtica, anegdota, ilustracija, pjesama i poslovice. Osim toga u kalendaru se nalazi i nekoliko pripovijesti u kojima pisci zagovaraju statičnu viziju svijeta, idiličan seoski način života uređenim prema kršćanskim načelima te bračnu harmoniju. Poetika literarnog štiva ogleda se u idealizaciji prošlih „slavnih“ vremena, veličanju sveslavenske sloge, iskazivanju velike socijalne osjetljivosti prema siromašnom i zapuštenom seljaštvu te u obračunavanju s korumpiranim političarima koji su svojevremeno pokleklili pred navalom mađarizacije i talijanizacije. U nekim proznim vrstama tematiziraju se problemi koji su indikativniji za pojedinca nego za zajednicu jer je riječ o mračnim ljudskim sudbinama, porocima, zločinima, strahovima i preljubima. Namjera pisca ide za tim da naglasi otklon od prihvatljivoga društvenog ponašanja jer je u njemu uočena »deformacija u odnosu na koncipirani red, na red kakav bi trebao biti« (Zečević 1982: 35). U „domaćim“ kalendarima pisci se često bore protiv praznovjerja i ezoterije,¹⁷ pokušavajući prosvjetiteljski djelovati na seoski puk koji je često robovao lošim navikama i običajima. Informativni, propagandni i gospodarstveni prilozi i jednako su zastupljeni kao i literarni. Tematsko-motivski veoma su povezani jer pokazuju razumijevanje za suvremena tehnološka dostignuća i modernizacijske procese u društvu.

4.2. Mali domaći kalendar

Kalendar je tiskan u oktavu i velikom oktavu bez paginacije za god. 1927., 1931., 1932. i 1935. Izlazio je zaslugom nakladnika Horvata, a 1930. reklamira ga i Virovitički hrvatski glasnik u kojem piše da je Horvatova nakladna knjižara iste godine izdala 6 raznovrsnih kalendara koji su osim toga »vrlo lijepi, bogati štivom i jeftini«.¹⁸ Izdanje je opremljeno tipičnim kalendarskim obilježjima, a veći dio sadržaja pretiskan je iz drugih virovitičkih edicija. Naslovnice kalendara za god. 1927., 1931. i 1932. ukrašene su bordurama i florealnim vinjetama. S obzirom na podnaslove edicija nije imala trajnu odrednicu, no bez obzira na to je li se radilo o kalendaru za rimokatolike, pravoslavne, izraeličane i muslimane (za god. 1927.), godišnjaku za zabavu i pouku (za god. 1932.) ili o ilustrovanom godišnjaku za zabavu

17 U pripovijesti „Bijela postelja“ Mate Lovraka središnje mjesto zauzima borba između poštenih seoskih žena protiv onih koje su se bavile magijskom praksom. Usp. *Veliki domaći kalendar* za god. 1931. Kalendar nije paginiran. Iako je poznato da su se i muškarci bavili vješticearenjem, Luka Šešo navodi da se takva praksa gotovo uvijek pripisivala ženama. Usp. Šešo 2012: 1. <https://hrcak.srce.hr/93972> (14. 8. 2018.)

18 Usp. *Virovitički hrvatski glasnik*, Virovitica, 5/1930.

i pouku (za god. 1935.), godišnjaci se tematsko-motivski međusobno nisu pretjerano razlikovali jer su u njima objavljeni isti prilozi.

U literarnom štivu Maloga domaćeg kalendara vidi se odraz svakodnevice prema kojoj se pučki pisci odnose na sarkastičan i zajedljiv način, najčešće u formi pučke pjesme, crtice ili anegdote. Jednak interes posvećivali su domoljubnoj,¹⁹ ljubavnoj, vjerskoj i ratnoj tematici kao i svijetu mode. U priložima o tragičnim, kriminalističkim, katastrofičnim, neobičnim i nesvakidašnjim događajima najbolje se uočavalo odstupanje od društvenih konvencija. Edicija je osim toga bogata i kratkim proznim vrstama za djecu unutar jasno naznačenih rubrika *Šala* i *Dječji kutić*. Sadržaj rubrika otisnut je u drukčijoj boji i tiskarskom slogu, a najčešće je riječ o šaljivim pjesmicama, anegdotama, crticama, vicevima i aforizmima. Propagandni materijali standardni su dio edicije, a posebno mjesto zauzimaju reklame domaćih i inozemnih književnih naslova te pripovijesti iz hrvatske prošlosti i seljačkoga života.²⁰

4.3. Ilustrovani domaći kalendar

Ediciju čine kalendari za god. 1936., 1937., 1938., 1939., 1940., 1941. i 1942. u nakladi i tisku I. Horvata. Kalendari su bolje likovno opremljeni od drugih „domaćih“ kalendara s kojima dijele većinu istih informativnih i promidžbenih priloga. U navedenim kalendarima zastupljena je u većoj mjeri pučka meteorologija i praksa »gonitanja vremena«, tj. predviđanje vremenskih prilika za svaki mjesec u godini po uzoru na stogodišnje pučke kalendare.²¹ Uredništvo se u napomenama često ograđivalo od pučkog „gatanja“ smatrajući takvu praksu zavodljivom i beskorisnom, no zbog stoljetne tradicije dopuštalo se njezino pojavljivanje u kalendaru.

U kalendarima je na poseban način zastupljena ratna tematika. Vijesti o oružanim sukobima u svijetu prevladavaju na štetu literarnog štiva koje je u većini godišta gotovo iščezlo. Prilozi su opremljeni mnoštvom fotografija koje donose potresne scene s raznih bojišta. Kataklizmičko ozračje dodatno je osnaženo fotografijama koje prikazuju politička događanja, prirodne katastrofe, građanske prosvjede u svijetu i svjedočanstva o potresnim ljudskim sudbinama. Primjerci za god. 1936., 1937. i 1942. doživjeli su više izdanja zahvaljujući ponajviše informativnim priložima o takvim „aktualnim“ događajima²² i popularnim sanjaricama koje su katkad zapremale polovicu knjižnog bloka.²³

5. Novi mali šaljivi kalendar

Kalendar je izlazio u nakladi Horvatove knjižare, a tiskan je u sedec formatu u tiskari braće Bralić. Prema jedinom dostupnom kalendaru, izdanje za god. 1921., teško je

19 Izdanje za god. 1927. donosi opsežnu reklamu knjige *Znameniti i zaslužni Hrvati 925. – 1925.* u povodu proslave 1000. godišnjice hrvatskoga kraljevstva, što je u skladu s pučkom tendencijom veličanja nacionalnih junaka.

20 Najzastupljenije su reklame romana A. Šenoa, V. Novaka, H. Sienkiewicza, F. M. Dostojevskoga, E. Zole, L. N. Tolstoja, W. Scotta i A. Dumasa.

21 Vremenske prilike najčešće su predviđane u formi narodnih izreka i šala.

22 Vijesti o problemima u svijetu (sukob pariških briača s policijom, sukob policije i građana u irskom Belfastu, štrajk pariških ugostitelja, nemiri u španjolskom Santanderu, sukob štrajkaša i policije u američkom Mourveu) bile su garancija dobre prodaje svakoga kalendara jer su prikazivale maksimalno odstupanje od prihvatljivog ponašanja.

23 Opsežne sanjarice sastavni su dio izdanja za god. 1939., 1940., 1941. i 1942.

ustanoviti njegov početak, razvoj i kraj. O kalendaru nema tragova ni u tadašnjem virovitičkom novinstvu pa je moguće da nakon te godine više nije izlazio. Horvat je vjerojatno bio motiviran pojavom Plevnikova kalendara pa se pokretanjem Novoga malog šaljivog kalendara htio priključiti borbi za čitateljstvo virovitičkoga kraja. Nepostojanje ostalih godišta može se objasniti činjenicom da je Horvat godinu dana prije pokrenuo „domaće“ kalendare sličnog sadržaja. Kalendarij je sveden na najnužniji martirologij s tek ponešto zapisa iz pučke meteorologije, astronomije i astrologije, a mjesecima tijekom godine nisu pridružene uobičajene ilustracije. U središnjem dijelu kalendara prevladavaju redakcijski prilozi šaljiva karaktera koji su objedinjeni naslovom Pošalice. Pisci se koriste prirobnim humorom u opisivanju svakodnevnog života seljaka dok su prema nemoralnom životu gradskih žena i uskogrudnim navikama višeg svećenstva u vrijeme poslijeratne kataklizme izrazito kritični. U kalendaru je naglašen osjećaj bijede i siromaštva koje je posebno pogodilo seosko stanovništvo u Kraljevini Jugoslaviji.

6. Narodni kalendar „Kića“

Etimološki gledano „Kića“ je inačica imena „Kir“ koja potječe od grčke riječi „kyros“ (gazda, gospodin), što u pučkom kontekstu implicira vlasnika seoskog imanja, odnosno populaciju koja je živjela na selu. Tome u prilog ide i naslovnica kalendara koja prikazuje seljaka u narodnoj nošnji i s tamburicom u ruci nasred polja. Pored seljakovih nogu nalazi se posuda za vodu ili vino. Kalendar je izlazio za potrebe Horvatove nakladne knjižare, tiskan je u velikom oktavu, obiluje fotografijama i crtežima, a tekst je uglavnom raspoređen u dvama stupcima. Izdanje za god. 1931. izlazi zaslugom braće Bralić i Ivan Horvata, a izdanja za god. 1932., 1934. i 1935. toga ilustrovanoga godišnjaka za zabavu i pouku potpisuje samo Ivan Horvat zato što je 1932. s braćom Bralić raskinuo dvogodišnju poslovnu suradnju.

Pučke pripovijesti koje se nalaze u središnjem dijelu kalendara izrazito su didaktičnoga karaktera. Tematsko-motivska okosnica većine pripovijesti u Kići tiče se sela, seljaka, narodnih običaja i mentalitetnih predodžaba ljudi koji su vjerni tradiciji i neskloni utjecaju modernizacijskih procesa iz grada. U Kići je takve pripovijesti najčešće objavljivao Mato Lovrak. Njegove pripovijesti pune su pustolovnih elemenata, a raspleti su nepredvidivi i duhoviti. Pisac se često koristi eliptičnim rečenicama što pridonosi zgušnjavanju radnje i napetosti.²⁴ Snažna metaforika izraza, naglašena psihološka karakterizacija likova, česta upotreba aforizama, narodnih poslovice i žargonizama odlikuju njegov stil. Ljudske nedostatke prikazuje na ironičan, satiričan, groteskan i senzualan način. Lovrakove pripovijesti o mladim seoskim nevjestama koje muževi zapostavljaju, zapravo je svjedočanstvo autora o uskogrudnim, emocionalno nezrelim te psihički nesigurnim muškarcima čiji neracionalni postupci uzrokuju kod žena ljubavne patnje i frustracije. U pripovijestima odnos muškarca prema ženi prikazuje se kao odraz patrijarhalnoga seoskog odgoja u kojemu nije bilo previše razumijevanja za iskazivanje intimnosti prema voljenoj osobi. Slični ljubavni problemi i intrigantne epizode teme su Lovrakovih pripovijesti „Zemlja puca“²⁵ i „Ptica u klopi“²⁶ Pučke pripovijesti u Kići počivaju na veoma negativnom odnosu

24 Usp. „Vrag u kući“. *Narodni kalendar Kića* za god. 1931. Kalendar nije paginiran.

25 Usp. *Narodni kalendar Kića* za god. 1932.

26 Usp. *Narodni kalendar Kića* za god. 1932.

pripovjedača prema hedonističkom i razvratnom stilu života gradske gospode,²⁷ dok se u deseteračkim pjesmama, s druge strane, veliča seoski način života.

Osim ljubavne tematike Kića donosi i jugoslavensku političku komponentu.²⁸ U tom kontekstu pučki pisci tretiraju strance kao vječito negativne i nepoželjne aktere nasuprot kojima ističu slogu južnoslavenskih naroda te vlastito nacionalno opredjeljenje. Jugoslavenska politička indoktrinacija i ratna tematika glavna su obilježja ovog izdanja pa je netom uvedena šestosiječanjska diktatura Aleksandra I. Karađorđevića protumačena kao spasonosno rješenje za problem korupcije i krutog birokratizma koji su tada bili prisutni u Kraljevini SHS. Vrhunac političke indoktrinacije vidi se u izdanju za god. 1935. Nakon atentata u Marseilleu, gdje je 1934. smrtno stradao jugoslavenski kralj Aleksandar I. Karađorđević, autor novinskog članka „Herojski kralj Aleksandar I. Ujedinitelj“²⁹ pridaje mu epitete mučenika, ujedinitelja i spasitelja jugoslavenske ideje.

Motivsko-tematska odrednica preostalih nefikcionalnih priloga u središnjem dijelu kalendara u vezi je s bizarnim, intrigantnim i čudnovatim događajima, dok u literarnom štivu prevladavaju fantastični, morbidni i tragični motivi. Za djecu je predviđena rubrika Dječji kutić s mnoštvom šaljivih anegdota, pjesmica i narodnih poslovice.

7. Svjetski kalendari

7.1. Mali ilustrovani svjetski kalendar

Kalendar je prvi put tiskan 1925. u nakladi i tisku Ivana Horvata. Iz te edicije sačuvana su samo dva godišta, za god. 1932. te jubilarno 10. izdanje za god. 1935. S obzirom na sadržaj dostupnih izdanja, može se reći da je kalendar bio namijenjen djeci iako uredništvo u „Objavi“ poziva potencijalne suradnike da im šalju »pjesme, priče i priče iz narodnoga života«.³⁰ Unatoč željama uredništva pučko literarno štivo potpuno je iščeznulo iz sačuvanih primjeraka. Izuzetak je tek bogato ilustrirana bajka „Ružomir“ u kojoj ljubav pobjeđuje zlo nakon mnogih prepreka.³¹ U kalendaru je vidljiva tradicionalna trodijelna podjela sadržaja, stranice su višebojne i ispunjene priložima za djecu u rubrikama *Dječji kutić* i *Šala*. Edicija je bogato ilustrirana, a starijim korisnicima mogla je biti zanimljiva zbog praktičnih savjeta o upravljanju seoskim imanjem i vijesti o neobičnim svakodnevnim događajima u svijetu.

7.2. Ilustrovani svjetski kalendar

Edicija je bila veoma popularna u narodu jer su kalendari za god. 1939., 1941. i 1942. doživjeli drugo prošireno izdanje, što se može objasniti predratnom i ratnom kataklizmom koja je u navedenim godištimu ostavila dubok trag.³² Osim navedenih kalendara, dostupni su i primjerci za god. 1931., 1932., 1936. i 1937. Kalendar je do 1942. izlazio u velikom oktavu bez paginacije u nakladi i tisku Ivana Horvata, osim u

27 Usp. „Palanka se zabavlja“. *Narodni kalendar Kića* za god. 1934.

28 Veličanje jugoslavenske ideje najbolje se vidi u pjesmi „Napred“ koja je preuzeta iz kalendara „Vojnički prijatelj“. *Narodni kalendar Kića* za god. 1932.

29 Preuzeto iz beogradske *Politike*.

30 Usp. *Mali ilustrovani svjetski kalendar* za god. 1935. Kalendar nije paginiran.

31 Usp. *Mali ilustrovani svjetski kalendar* za god. 1932.

32 Tvrdo uvezana kalendarska knjiga za god. 1940. tek je prošireno izdanje kalendara za god. 1939.

vrijeme suradnje s braćom Bralić. Od 1942. nakladu i tisak kalendara preuzima Zlatko Čuković koji je prethodno od Horvata otkupio tiskaru i knjižaru. Vijesti i fotografije o ratnim sukobima diljem svijeta i potresnim ljudskim sudbinama uzrokovanih ratom, preplavili su sva izdanja. Ilustrovani svjetski kalendar nalik je na druge virovitičke kalendare s kojima je često dijelilo iste informativne i literarne priloge. Ispunjen je literarnim štivom anonimnih autora koji su obično svjedoci događaja o kojima pišu. U mnogim proznim oblicima prevladava kršćanski svjetonazor. U središtu pozornosti pučkih pripovijesti je odnos glavnih likova prema Bogu, Blaženoj Djevici Mariji i pučkim pobožnostima. Piscu kritiziraju poroke razuzdanih seljaka koji ne mare za vlastito dostojanstvo ni za čast obiteljskog doma, upozoravaju na bešćutnost pojedinaca prema bolesnicima te progovaraju o teškom položaju seljaka tijekom povijesti u kojoj su doživljavali mnoga ponižavanja od onih koji su ih trebali štiti. S dolaskom novih političkih okolnosti krajem 30-ih godina kalendar se radikalno mijenja. Na početnim stranicama kalendara za god. 1940. otisnuta je karta Banovine Hrvatske u boji kao i fotografije Vladka Mačeka, Ivana Šubašića i Dragiše Cvetkovića, dok se u izdanjima za god. 1941. i 1942. podilazi ustaškom nacističkom režimu. Uredništvo zauzima afirmativan stav prema Hitlerovoj ulozi u svijetu, a u malobrojnim pučkim pripovijestima primjećuje se antisemitističko i rasističko ozračje. Autori priloga nazivaju Židove i Cigane pogrdnim imenima, omalovažavaju njihovu ulogu u društvu i smatraju ih odgovornim za mnoge probleme koji tište „malog“ čovjeka. Na mnogim fotografijama prikazane su „pobjedonosne“ njemačke trupe prilikom ulaska u osvojeni Pariz, a još je više onih ilustracija koje prikazuju njemačke glumce, pilote, filmove, tvornice, tehniku, ratne operacije i sl. Izdanje za god. 1942. poprimilo je obilježje glasila NDH i Ante Pavelića, volumenom i opremom nadilazi prethodna izdanja, no primjećuje se nedostatak suradnika pa su prilozi uglavnom redakcijski ili su prijevodi stranih tekstova. Osim nekoliko crtica ljubavne tematike i kratkih priča iz svakodnevnog života seljaka, u kalendarima prevladavaju kratki prilozi iz domene crne kronike, botanike, zoologije, povijesti, geografije, antropologije, domaćinstva, numizmatike, medicine i poljodjelstva. Kratki informativni prilozi potiču čitatelje na prihvaćanje modernijeg načina života u domaćinstvu i poljodjelstvu, no kršćanski pogled na cjelokupno životno iskustvo trajni je pečat kalendara. Rubrike *Šala*, *Dječji kutić*, *Satira*, *Humor* i *Razbibriga* zauzimaju manji dio kalendara.

7.3. Veliki ilustrovani svjetski kalendar

Kalendar za god. 1934. i 1935. tiskan je u velikom oktavu bez paginacije kao dio Horvatove nakladne edicije „Prosvjeta“. Dušan Milivojević izradio je kolažnu naslovnice u boji na kojoj su prikazani ljudi različitih rasa i staleža, moderna prometna sredstva i građevine. U dvama poznatim izdanjima, uz uobičajene informativne i promidžbene sadržaje, svoje mjesto našle su pripovijesti Mate Lovraka, Dušana Milivojevića, Nina Nerija, Velislava Spasića, M. Borenića te pjesme Stojana Dakića. Piscu literarnog štiva koriste se shematiziranim prikazom međuljudskih odnosa i osjećaja prema uobičajenoj pučkoj stilizaciji. Likovi su tipologizirani, imena su im etički okarakterizirana, a rezultat njihova ponašanja predvidiv je i u skladu s „višim“ sudom po kojem se vrline nagrađuju, a prijestupi kažnjavaju. Radnja i likovi prikazani su iz fokusa pouzdanog svjedoka kojega autor osobno poznaje ili je autor ujedno i

svjedok događaja o kojemu piše u prvom licu. Svođenje lika na običnog prenositelja poruke zapravo je simplificiranje njegove uloge u priči koja zbog toga ima sasvim drugu, izvanknjiževnu funkciju jer »čitalac kalendara nije tako romantičan; njegov ukus više naginje realizmu.« (Čapek 1967: 161). Zato su pučki pisci i pjesnici narodni trubaduri i socijalno angažirane osobe poput Stojana Dakića koji u svim svojim pjesmama suosjeća s poniženim seljakom i zapuštenim selom.

Šablonizirane pripovijesti najčešći su oblik književne komunikacije u pučkim kalendarima prve polovice 19. st. Lovrakova pripovijest „Po kamenju“ donekle izlazi iz tih književnoestetskih okvira jer metodom unutarnjeg monologa naširoko filozofira o apstraktnim pojmovima poput samoće, istine i laži, što je prilično neuobičajeno za nekog tko doprinosi proizvodnji pučkoga književnog štiva.³³ Lik žene često je negativno okarakteriziran u literarnom štivu edicije. Žena najčešće utjelovljuje prevaranticu i bludnicu koja ne može odoljeti svojim strastima na štetu vlastitog braka.³⁴ U tehničkom pogledu primjećuje se nastojanje izdavača da doradi „veliko“ izdanje svjetskih kalendara pa je polovica knjižnog bloka otisnuta u različitim bojama. Teme i motivi vezani su uz selo i prevladavaju u svim pripovijestima u kojima pisci pokušavaju odgojno djelovati na nemoralan život seljaka zbog čega ugrožavaju egzistenciju svojih obitelji.

8. Zabavnici

Pučki kalendar *Zabavnik* izlazio je u nakladi i tisku Ivana Horvata pod različitim naslovima. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu čuva se *Zabavnik veliki ilustrovani kalendar* za god. 1931., 1932., 1934. i 1935., *Zabavnik mali ilustrovani kalendar* za god. 1935., 1936. i 1937. te *Zabavnik ilustrovani kalendar* za god. 1936., 1937., 1938. i 1940. Naslovnice svih publikacija krase crtež u boji koji je podijeljen na dva dijela, a upućuje na široku recepciju kalendara. U donjem dijelu naslovnice prikazani su seljaci u narodnim nošnjama koji stoje pored čovjeka u odijelu s knjigama u ruci. Gornji dio naslovnice prikazuje ljude iz različitih društvenih staleža koji u rukama drže knjige i novine. Takva naslovnica šalje snažnu i jasnu poruku o važnosti čitanja bez obzira na društveni status, ulogu i podrijetlo čitatelja. Socijalno angažirana naslovnica svih *Zabavnika* bila je sasvim u skladu s općim pokretom opismenjavanja unutar Kraljevine Jugoslavije 30-ih godina 20. st. Opismenjavanje nepismenog stanovništva zaživjelo je upravo na području današnje Virovitičko-podravske i Bjelovarsko-bilogorske županije zalaganjem kulturno-prosvjetnog društva Seljačka sloga jer je prema popisu stanovništva iz 1931., 51,5 % stanovništva iznad 10 godina bilo nepismeno.³⁵

8.1. *Zabavnik veliki ilustrovani kalendar*

Veliki *Zabavnik* za god. 1931., 1932., 1934. i 1935. tvrdo je uvezano i opširno izdanje u velikom oktavu što se odrazilo i na njegovu cijenu. Malo izdanje prodavalo se za

33 Usp. *Veliki ilustrovani svjetski kalendar* za god. 1934.

34 Usp. Dušan Miliivojević, „Palanka se zabavlja“; Mato Lovrak, „Po kamenju“; Nino Neri, „Ljubomora“, „Slikareva žena“ i „Sebična sreća“. *Veliki ilustrovani svjetski kalendar* za god. 1934.

35 O tome više u Lečak: 567.

5, a veliko za 15 i 20 dinara. Veliki Zabavnik tiskali su Braća Bralić i Ivan Horvat za potrebe Horvatove knjižare. Taj veliki kalendar za društvo i dom, odnosno ilustrovani godišnjak za zabavu i pouku u podnaslovu je dodatno žanrovski obilježen kao zbirka pripovjetki, ilustracija i šala. Autori u pripovijestima na duhovit način svjedoče o ljudskim porocima i strastima koji ih obično odvedu u egzistencijalnu propast. U središtu pozornosti može biti vremešna starica ispunjena željom da se pomladi³⁶ ili seoska udovica koja zavodi muževe svojih susjeda, sanjareći o tome kako će pronaći ljubav svog života, no epilog je uvijek porazan za glavne likove i poučan za čitatelje.³⁷ Postupci likova prikazani su na groteskan i tragikomičan način, a sve završava neuspjehom i povratkom u surovu realnost.

U *Zabavniku* prevladavaju informativni prilozi ratne tematike. Najčešće je riječ o posljedicama Prvoga svjetskog rata, španjolskoga građanskog rata i raznih oružanih sukoba. U kalendaru su najviše zastupljeni pisci Ante Kovač, Dušan Milivojević, Čedomir A. Popović, Mate Lovrak, Stojan Dakić, Grigorije Božović, Stevan P. Bešević, Đuro Ljubić, Stojan Protić, Velislav Spasić, Nino Neri i M. Borenić, no njihove pripovijesti i pjesme već su prisutne u starijim edicijama virovitičkih kalendara. Ediciji je pridružena popularna i opširna sanjarica kao garancija komercijalnog uspjeha. Prilozi šaljiva karaktera objedinjeni su rubrikama *Satira*, *Humor*, *Razbibriga*, *Šala* i *Dječji kutić* pa je svaki uzrast čitatelja mogao u *Zabavniku* pronaći nešto za sebe.

8.2. Zabavnik mali ilustrovani kalendar

S obzirom na ostale kalendare, „mali“ *Zabavnik* spada u lošije opremljenu serijsku publikaciju. Oskudan kalendar s ponešto astronomskih, astroloških i meteoroloških sadržaja obogaćen je većim brojem narodnih poslovice i stihova o nadolazećim vremenskim prilikama u svakom mjesecu tijekom godine kojoj je kalendar namijenjen.³⁸ Središnji dio kalendara rezultat je preuzimanja literarnih, publicističkih i propagandnih priloga iz drugih edicija poduzetnog nakladnika Ivana Horvata pa podsjeća na „veliki“ *Zabavnik* od kojeg se donekle razlikuje po količini informativnih priloga o događanjima u svijetu koji su zapravo prijevodi s engleskoga, češkoga i ruskog jezika. Pri kraju svakoga kalendara nalazi se popis sajмова koji bi uz kalendar mogao biti dovoljan razlog za tisak i praktičnu korist za čitatelja. S obzirom na to, „mali“ *Zabavnik* u tehničkom i sadržajnom pogledu jedan je od najlošijih virovitičkih kalendara.

8.3. Zabavnik ilustrovani kalendar

Tvrdo ukoričena i proširena izdanja „ilustrovanog“ *Zabavnika* za god. 1937., 1938. i 1940. najopsežnija su od svih analiziranih kalendara. U ilustrovanom *Zabavniku*

36 Usp. pripovijest „Deran“ M. Lovraka. *Zabavnik veliki ilustrovani kalendar* za god. 1934. Kalendar nije paginiran.

37 Usp. pripovijest „Bijela postelja“ M. Lovraka. *Veliki domaći kalendar* za god. 1931. Kalendar nije paginiran.

38 Tu se nalaze i najčešća slavenska narodna imena, razni savjeti iz gospodarstva, enigmatski sadržaji kao i shematizam vladarske obitelji Karađorđević.

prevladavaju vijesti o političkim okolnostima u svijetu u osvit Drugoga svjetskog rata s naglašenim antikomunističkim stavom.³⁹ Vojna tematika dodatno je naglašena fotografijama, no one su dio i ostalih vijesti koje na jednako zabrinjavajući način opisuju aktualne prirodne katastrofe, građanske sukobe, povijesna događanja, razna otkrića, strane kulture i egzotična prostranstva u svijetu.

Tematsko-motivska usredotočenost pučkih pisaca u izravnoj je vezi s kršćanskim svjetonazorom. U proznim literarnim oblicima posebno se problematiziraju neprimjereni odnosi seoskog stanovništva prema kršćanskim blagdanima kao i posljedice koje proizlaze iz pohlepe za materijalnim bogatstvima. U središtu događanja razni su pojedinci, najčešće seljaci i radnici, koji svojim ponašanjem postaju primjer kakav ne bi trebalo slijediti i o kojemu se treba govoriti. Osim seoskoga, tematizira se i građanski način života, a pogotovo život imućnih i utjecajnih odvjetnika, viših državnih službenika, liječnika i pohlepnih obrtnika. Lik žene negativno je okarakteriziran u mnogim pripovijestima. U pučkom štivu kalendara iz prve polovice 19. st. ženi je obično pripadala neslavna uloga krivca za probleme u obitelji ili užoj društvenoj zajednici. Žena je zbog svojih prijestupa morala snositi posljedice i okajavati svoje grijeha, a tragičan epilog njezinih postupaka služio je kao poučan primjer za sve one koji se odluče suprotstaviti „višem“ redu. U ilustriranom Zabavniku na identičan način prikazana je lošija strana građanskog načina života koji pogubno utječe na moralni život žena kojima je u fikcionalnom svijetu obično suprotstavljena osoba s usvojenim tradicionalnim kršćanskim vrijednostima.

9. Mali narodni kalendar (*Mali ilustrovani pučki kalendar*)

Mali narodni kalendar, odnosno ilustrovani godišnjak za zabavu i pouku za god. 1935., jedini je sačuvan primjerak te publikacije. Izlazio u Horvatovoj štampariji u oktav formatu bez paginacije u sklopu njegove nakladne biblioteke „Prosvjeta“. Ilustracija na naslovnici kalendara prikazuje seljake u svakodnevnim poslovima i žene u narodnim nošnjama. Za istu godinu Horvat tiska *Mali ilustrovani pučki kalendar* u malom oktavu bez paginacije kao skraćenu verziju *Maloga narodnog kalendara*. U skraćenom izdanju nalaze se samo oni prilozi u kojima je riječ o atentatu na jugoslavenskoga kralja Aleksandra I. u Marseilleu, pa se može zaključiti da je taj važan povijesni događaj bio jedini razlog ponovnog tiskanja.⁴⁰ Uz takve srodne priloge u *Malom narodnom kalendaru* ima i onih u kojima se pisci suprotstavljaju raširenom praznovjerju i nepismenosti, a prilozi iz gospodarstva zapravo su letci s pomoću kojih je Ministarstvo poljoprivrede dijelilo savjete o upravljanju seoskim imanjem.

10. Vojnički prijatelj

Kalendar *Vojnički prijatelj* prvi put je tiskan 1931. kao plod suradnje braće Bralić i Ivana Horvata. Od 1934. do 1938. izlazi kao *Jugoslavenski vojnički prijatelj* u sklopu

39 To se u prvom redu odnosi na antikomunističku internacionalu u španjolskom građanskom ratu te na samog diktatora Francisca Franca.

40 Svi prilozi o atentatu preuzeti su iz beogradske *Politike* i opremljeni mnoštvom fotografija.

Horvatove nakladne knjižare. O kalendaru postoji tek bibliografski zapis u Građi za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.–1940. (Rogulja 1988: 107).

11. Zaključak

U razdoblju između dvaju svjetskih ratova posvuda su oživjele tiskarske i nakladničke aktivnosti, a naročito u Virovitici gdje se osim mnogobrojnih listova (*Vjesnik, Kino smotra, Proletarac, Seljački glas, Virovitičanin, Osa, Osin Mućak, Žalac, Kino vjesnik, Savez kinovlasnika, Sokol, Sletski glasnik, Virovitički hrvatski glasnik, Hrvatski glasnik, Pokret, Naša riječ, Osvit, Kroz život, Hrvatski tjednik, Simpatija*), tiskaju razne kalendarske knjige. S obzirom na imena, naslovnice i sadržaj, kalendari su bili namijenjene stanovništvu koje je živjelo uglavnom u ruralnim područjima. Kalendari su reklamirani u mnogobrojnim virovitičkim novinama što je i u gradu pridonosilo njihovoj popularnosti. U tehničkom pogledu kalendarske knjige loše su uređene zbog nepotpunog impresuma, izostanka većine uobičajenih rubrika, nepotpisanih priloga i prevlasti propagandnih sadržaja na štetu literarnih. S druge strane neka godišta pojedinih edicija doživjela su po dva izdanja što upućuje na zaključak da je njihova pojava utjecala na oživljavanje čitateljskih navika koje su u hrvatskim krajevima bile začete još u vrijeme predromantizma i romantizma. U kalendarima prevladavaju informativni i promidžbeni prilozi u kojima autori slijede senzacionalistički način pisanja, a posebno kad je riječ o kataklizmičkim događajima, građanskim nemirima, ratovima i tragičnim ljudskim sudbinama. U većini edicija prisutan je svojevrstni odmak od kalendarskog štiva prethodnog stoljeća jer autori gospodarstvenih i informativnih priloga zagovaraju upotrebu modernih tehnoloških dostignuća nasuprot tradicionalnim i zastarjelim, dok u literarnom štivu pisci posredno ismijavaju razna raširena praznovjerja na selu i ezoterijske prakse.

Literarno štivo lošije je zastupljeno i sasvim je u izvanknjiževnoj utilitarnoj funkciji moralnog odgoja čitatelja i razvijanja kulture čitanja kod onog dijela populacije koji nije bio u doticaju s literarnim formama „visoke“ književnosti. Ovaj rad nudi uvid u poetiku narativnih formi za koje se u književnopovijesnim radovima najčešće koristi termin „pučka književnost“. U literarnom štivu zastupljena je socijalna osjetljivost pisaca prema zapuštenom seoskom stanovništvu kod kojeg žele potaknuti moralni, ekonomski i gospodarski razvoj te zdrav odnos prema vlastitom zavičaju i domovini. Pisci afirmiraju „slavna“ prošla vremena nasuprot nesigurnom i nepredvidivom vremenu u kojemu žive, potiču sveslavensku slogu u monarhističkoj Jugoslaviji te tradicionalan seoski način života. Fikcionalan svijet literarnog štiva grade na vrijednosnim oprekama, a epilog je najčešće u znaku pobjede dobra nad zlom kao rezultat krjeposnog, moralnog i pobožnog načina života nekog lika. Analiza je također pokazala da je u pojedinim pripovijestima sve prisutnije psihološko karakteriziranje likova, detaljnije poniranje pripovjedača u njihovu podsvijest tehnikom unutarnjeg monologa te detaljnije problematiziranje ljudske seksualnosti. To se posebno vidi u Lovrakovima pripovijestima u kojima, uz to, humor, satira i ironija zauzimaju važnu ulogu u „obračunavanju“ s moralnim konvencijama i kršćanskim svjetonazorom. Pokazao se da su sve edicije nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske pale pod utjecaj ustaške vlasti te su donosile vijesti u skladu s tadašnjom ideologijom.

Literatura

- Banov, E. (2001). *Hrvatske kalendarske knjige u Sjevernoj Americi*. Rijeka: HFD.
- Brešić, V. (2002). *Virovitičko građansko novinstvo 1899–1941. Knjiga o Virovitici*. Virovitica: MikešLand.
- Brešić, V. (2005). *Čitanje časopisa: uvod u studij hrvatske književne periodike 19. st.* Zagreb: Matica hrvatska.
- Budiščak, V. (2015). „Pučka kao popularna književnost: teorijsko razmatranje.” *Jat: časopis studenata kroatistike*, Vol. 1, No. 2.
- Buturac, J. (1969). *100 godina hrvatskog književnog društva*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda.
- Čapek, K. (1967). *Marsija ili na marginama kulture*. Beograd: Kultura.
- Despot, M. (1923). „Kalendar, njegov postanak i razvoj.” *Kaj*, 5 [1923], 12, 22–34.
- Despot, M. (1973). „Novi kalendar.” *Kaj*, 12a, 24–31.
- Dukat, V. (1923). „Iz povijesti hrvatskoga kalendara.” *Narodna starina*, sv. 4, 2 [1923], 1, 1538.
- Dukat, V. (1925). „Tomaša Mikloušića rad oko kalendara.” *Nastavni vjesnik*, 33, 194–200.
- Easthope, A. (2006). *Visoka kultura/popularna kultura: Srce tame i Tarzan među majmunima*. U Dean Duda (ur.), *Politika teorije. Zbornik rasprava iz kulturalnih studija*. Zagreb: Disput.
- Fiske, J. (2001). *Popularna kultura*. (Preveo s engleskog Zoran Paunović). Beograd: Clio.
- Ivezić, M. (1997). *Hrvatski kalendari*. Zagreb: Hrvatski forum.
- Jolles, A. (1978). *Jednostavni oblici*. Zagreb: Biblioteka.
- Laszowski, E. (1904). *Najstariji hrvatski kalendar*. Prosvjeta, br. 1, 30–31.
- Lečak, S. (2009). „Seljačka sloga i oblikovanje kulturno-nacionalnog identiteta u Lici između dvaju svjetskih ratova.” U Željko Holjevac (ur.), *Identitet Like: korijeni i razvitak* (str. 563–586). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar.
- Lončarević, V. (2005). *Književnost i hrvatski katolički pokret*. Zagreb: Alfa.
- Malbaša, M. (1978). *Povijest tiskarstva u Slavoniji*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.
- Matić, T. (1994). „Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka.” U Ivo Bogner (ur.), *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda. Vinkovci: Slavonska naklada „Privlačica“*.
- Pavličić, P. (1987). *Pučka, trivijalna i masovna književnost*. Svetlana Slapšak (ur.), *Trivijalna književnost* (str. 74–83). Beograd: Radionica SIC.
- Rogulja, P. (1988). „Kalendar II” – *Kaž. Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.–1940.* Zagreb: NSK, 107.
- Seger, M. (1898). „Najstariji hrvatski kalendar.” *Prosvjeta*, br. 10, 325–326.
- Šešo, L. (2012). „Koja je žena vještica? Stereotipne predodžbe o vješticama u hrvatskim tradicijskim vjerovanjima.” *Studia ethnologica Croatica*, Vol. 24. No. 1.
- Zečević, D. (1973). „Pučki književni fenomen.” U Maja Bošković-Stulli (ur.), *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Liber, 1978.
- Zečević, D. (1982). *Pučko književno štivo u hrvatskim kalendarima prve polovice*

19. stoljeća. Osijek: Izdavački centar Revija; Radničko sveučilište Božidar Maslarić.

Zečević, D. (1988). *Trivijalna književnost*. Narodna umjetnost, 24, 240.

Internetski izvori

Tatarin, M. *Uloga pučkih kalendara u stvaranju hrvatske čitateljske publike*.

<http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1893&naslov> (19. 2. 2018.)

Novine

Virovitički hrvatski glasnik, Virovitica, 5/1930.

Kalendari

Plevnikov hrvatski seljački kalendar za god. 1920. i 1924. (Virovitica: Tiskara E. Plevnik)

Veliki domaći kalendar za god. 1920. (Virovitica: Nakl. knjižara I. Horvat – Nova knjižara, Tisak braće Bralić); za god. 1923. (Virovitica: Nakl. knjižare I. Horvat – Nova knjižara, Tisak medjimurske tiskare u Čakovcu); za god. 1927. (Virovitica: Nakl. knjižare I. Horvat, Tisak Miroslava Weinerja u Đurđevcu); za god. 1931. (Virovitica: Nakl. I. Horvat, Tisak Bralić i Horvat); za god. 1932. i 1934. (Virovitica: Nakl. I. Horvat); za god. 1935. i 1936. (Virovitica: Izd. bibl. „Prosvjeta“, Štamp. I. Horvata).

Mali domaći kalendar za god. 1927. (Virovitica: Nakl. knjižare I. Horvat, Tisak Miroslava Weinerja u Đurđevcu); za god. 1931. (Virovitica: Nakl. I. Horvat, Tisak Bralić i Horvat); za god. 1932. (Virovitica: Nakl. I. Horvat); za god. 1935. (Virovitica: Izd. bibl. „Prosvjeta“, Štamp. I. Horvata).

Ilustrovani domaći kalendar za god. 1936. – 1938. (Virovitica: Izd. bibl. „Prosvjeta“, Štamp. I. Horvata); za god. 1939. i 1940. (Virovitica: Nakl. knjižare I. Horvata); za god. 1941. (Virovitica: Izd. Tiskare Horvat); za god. 1942. (Virovitica: Tisak i naklada Tiskare Zlatko Čuković).

Novi mali šaljivi kalendar za god. 1921. (Virovitica: Nakl. knjižare I. Horvat, Tiskara Braća Bralić).

Narodni kalendar Kića za god. 1931. (Virovitica: Nakl. I. Horvat, Tisak Bralić i Horvat); za god. 1932. i 1934. (Virovitica: Nakl. I. Horvat); za god. 1935. (Virovitica: Izd. bibl. „Prosvjeta“, Štamp. I. Horvata).

Ilustrovani sv[ij]jetski kalendar za god. 1931. (Virovitica: Nakl. I. Horvat, Tisak Bralić i Horvat); za god. 1932. (Virovitica: Nakl. I. Horvat); za god. 1936. i 1937. (Virovitica: Izd. bibl. „Prosvjeta“, Štamp. I. Horvata); za god. 1939. i 1940. (Virovitica: Nakl. knjižare I. Horvata); za god. 1941. (Virovitica: Izd. Tiskare Horvat); za god. 1942. (Virovitica: Nakl. i tisak Tiskare Zlatka Čukovića).

Mali ilustrovani svjetski kalendar za god. 1932. (Virovitica: Nakl. I. Horvat); za god. 1935. (Virovitica: Izd. bibl. „Prosvjeta“, Štamp. I. Horvata).

Veliki ilustrovani svjetski kalendar za god. 1934. (Virovitica: Nakl. I. Horvat); za god. 1935. (Virovitica: Izd. bibl. „Prosvjeta“, Štamp. I. Horvata).

- Mali ilustrovani pučki kalendar* za god. 1935. (Virovitica: Izd. bibl. „Prosvjeta“, Štamp. I. Horvata).
- Mali narodni kalendar* za god. 1935. (Virovitica: Izd. bibl. „Prosvjeta“, Štamp. I. Horvata).
- Zabavnik veliki ilustrovani kalendar* za god. 1931. (Virovitica: Nakl. I. Horvat, Tisak Bralić i Horvat); za god. 1932., 1934. i 1935. (Virovitica: Nakl. I. Horvat).
- Zabavnik mali ilustrovani kalendar* za god. 1935., 1936. i 1937. (Virovitica: Izd. bibl. „Prosvjeta“, Štamp. I. Horvata).
- Zabavnik ilustrovani kalendar* za god. 1936., 1937. i 1938. (Virovitica: Izd. bibl. „Prosvjeta“, Štamp. I. Horvata); za god. 1940. (Virovitica: Nakl. knjižare I. Horvata).

FOLK CALENDARS OF VIROVITICA BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Abstract

Many folk calendars which were printed in Virovitica between the two World Wars were, considering their numbers and diversity, extremely popular in the Virovitica district. In the paper, 49 folk calendars are analysed. So far in works from the area of Croatian literary periodicals there has been no mention of these serial publications which abound in literary forms, although the folk reading matter actively participated in the long-term process of building the population's readership determinedly delayed the process of modernization and the education system. Since the Virovitica calendars were issued by local publishers, the aim of the paper is to establish what mental, culturological, political and world-view specificities are present in them. The commercial success of the Virovitica annual editions, on the one hand, can be interpreted as a consequence of the characteristic post-war "hunger for reading", and on the other hand as a reflection of the traditional culture of the prevailing rural population, who partly measured the practical advice for life and information about the events according to just what was published in the popular calendars. In studying the Virovitica interwar annual editions the author of this paper has dedicated special attention to the poetics of the calendars' entertaining and educational folk texts, the structure of individual publications and the relationship of the editors towards the tradition of publishing folk calendars.

Key words: calendar, folk calendar, folk literature, didactics, reception